

TILL ANALYSEN AV KULTURKRISEN

Av fil. kand. C. O. PETTERSSON, Stockholm

DEN moderna kulturdebatten lider av en viss förvirring och löslighet, den saknar i påfallande hög grad fasta utgångspunkter, och denna brist torde närmast sammanhånga med själva kulturbegreppets obestämdhet och konturlöshet. I diskussionen användes nämligen kulturbegreppet såsom en rubrik för företeelser och livsyttningar, strävanden och arbetsresultat av högst varierande slag alltefter de diskuterande parternas sociala placering och politiska inställning, ekonomiska intressen och personliga ideal, temperament och livstyp. Men ordet »kultur» uttrycker icke blott en sammanfattning av dessa heterogena, med varandra mer eller mindre rivaliserande inslag utan även en värdering, ett ställningstagande till dem, en jakande, accepterande attityd. »Kultur» blir något redan till sitt begrepp odisputabelt värdefullt, något, som bör främjas och utvecklas, skyddas och stödjas. Men just emedan »kulturen» sålunda framstår såsom självändamål, har kulturdebatten en benägenhet att avstanna, så snart den förmenar sig ha avgjort, vad som hör till kulturen och vad som strider mot den, så snart den med andra ord sorterat livsinnehållet med ledning av denna enkla princip.

Analysen av kultursituationen kan emellertid ej fullföljas, ja, denna situation kan knappast ens i grova drag anges utan ett åtminstone provisoriskt avgränsat och bestämt kulturbegrepp. Såsom en första ansats till en dylik distinktion — här är alltså ej fråga om någon egentlig definition av kulturbegreppet — låter det sig då säga, att »kultur» å ena sidan är något utanför människan men å andra sidan något som människan producerar och konsumerar. Konst och litteratur, vetenskap och bildningsmedel, sociala institutioner och ekonomiska företag äro människors verk och de äro åtminstone ursprungligen till för människors skull; de äro producerade och de äro producerade för att möjliggöra en viss konsumtion, för att kultivera människan-subjektet.

Denna kulturproduktion har, vill det nu synas, vissa drag ge-

mensamma med produktionen i ekonomisk bemärkelse, först och främst då det, att den företer större eller mindre avvikelser från de mänskliga behoven, från de konsumtionsanspråk alltså, för vilka den är till. Såväl på det ekonomiska området som inom kulturlivet i inskränkt bemärkelse uppstå mer eller mindre regelbundet perioder av disproportion mellan produktion och konsumtion, mellan tillgång och efterfrågan, mellan medel och mål. Medlen finna ej alltid avsättning i samma omfattning och i samma takt som de framställas utan översvämma tidvis marknaden; även på det kulturella gebitet finns det ett slags överproduktion. Men här framträder en principiellt viktig skillnad mellan den materiella behovstäckningens medel och kulturbeståndet. De förra förlora enligt ekonomiens lagar i värde i samma mån de bli överflödiga, under det att kulturprodukterna så att säga på förhand äro garanterade en plats inom värdenas sfär och därmed skyddade mot värdenedskrivning. Ett konstverk, ett litterärt alster, en vetenskaplig prestation anses besitta ett av avsättningsvillkor och momentana behov oberoende värde, det uteslutes ej ur kulturbeståndet, även om det ej blir föremål för en korresponderande »konsumtion», dess värdering sker utifrån andra utgångspunkter, med hänsyn till dess rent inre beskaffenhet, dess kvalitet. Kulturprodukterna låta sig ej avspisa med samma likgiltighet som det ekonomiska livets överskottsprodukter, de tilltvinga sig på ett mer arrogant och anspråksfullt sätt kulturmänniskans intresse och uppmärksamhet. All konsumtionsförmåga är emellertid begränsad, och kulturkonsumtionen utgör intet undantag från denna regel; människan kan ej — så beklagligt detta än må vara — in infinitum bildas och kultiveras. Mot denna bakgrund blir, synes det, den moderna kulturmänniskans allmänna dilemma begripligt.

Hennes andliga kapacitet tillåter henne icke att smälta och assimilera det ständigt växande beståndet av kulturprodukter, utan hon måste nöja sig med ett tämligen snävt, ensidigt och godtyckligt urval. Men å andra sidan kan hon icke utan vidare avvisa dessa alster, emedan de redan i och med sin tillblivelse äro immatrikulerade såsom kulturvärden och därmed göra anspråk på att konsumeras och tillgodogöras. Allteftersom kulturbeståndet växer, skärpes denna konfliktsituation, denna konkurrens om människans kulturella konsumtionsförmåga, och förnimmes alltmer pinsam och outhärdlig; massan av kulturprodukter börjar kännas som en tryckande och förpliktande börda i stället för som en energi-

givande och livsbefrämjande tillgång. Strängt taget är varje ansvällning eller tillbyggnad av den objektiva kulturen — som reservationslöst plägar inregistreras såsom ett »framsteg» i en eller annan riktning — en meningslöshet, så länge människans receptivitet — det i kulturdebatten alltför mycket förbisedda momentet — ej samtidigt vidgas. Kulturens kris består väsentligen i denna kulturella överproduktion, i denna brist på anpassning mellan objektiv och subjektiv kultur, mellan det sakliga, givna kulturbeståndet och människans förmåga att utnyttja detta bestånd, att kultivera sig själv. Det har uppstått en klyfta mellan människan-subjektet och den kultur hon skapat åt sig; denna kultur blir för henne något alltmer främmande, självständigt och ovidkommande, något från hennes djupaste livsbehov och intressen alltmer avlägset; kulturbeståndet blir till alltför stor del ett dött kapital i det sociala universum, en summa av meningslösa och onyttiga besparingar.

Nutidens mest uppmärksammade och med största konsekvens genomförda diktatorsystem, bolsjevismen, fascismen och national-socialismen uppvisa i olika variationer en naturligtvis mycket smärtsam och avskräckande men på sitt sätt intressant utväg ur detta dilemma. De företa helt enkelt brutala och radikala besparingar i det förvuxna kulturbeståndet, de hejda med maktmedel den kulturella överproduktionen, de negera — teoretiskt och praktiskt — tillvaron eller giltigheten av obetingade kulturvärden, och de förvisa kulturlivet till en andraplansställning. Kulturen har för dem intet egenvärde, utan den degraderas till ett medel bland andra i det politiska systemets tjänst. Här har parallellt med den politiska omvandlingen en synnerligen radikal värdeförskjutning ägt rum, en omvärdering av själva de centrala, tongivande värdena. »Kulturen» har berövats sitt värdeprimat och undanträngts såsom högsta värdeprincip av staten-nationen-folket, från vilken idékonstellation värdeserierna i övrigt utstråla och från vilken handlingar och beteenden i det sociala umgänget hämta energi och motiv.

Detta är nu icke den enda formen av kulturnegativism eller kulturel relativism. Den s. k. primitivismen — för att rikta blicken mot ett annat område — är en mera litterär yttring av samma benägenhet. Primitivismen bejaktar och hyllar det spontana, ohämmade livet men vill tillbakahålla dess former, den söker så att säga renodla livet, befria det från dess hämmande kulturhöljen. Hos primitivismen har livet kommit att befordras till ett slags med kulturen rivaliserande centralbegrepp. Livet — här tänkt såsom

en sammanfattning och ett kontinuum av impulser och behov, intryck och reaktioner, viljetendenser och handlingsansatser, aktiva höjdlägen och passiva pauser i det psykiska skeendets rytmik, där föränderligheten snart sagt är det enda bestående — och kulturen — de fasta avlagringarna, de stelnade bildningarna av livets överflödande generösa produktivitet — uppträda såsom varandras antagonister. Det har uppstått en permanent brist på anpassning mellan detta liv och kulturformerna, mellan — för att gripa till några exempel — å ena sidan trosläran och kyrkoordningen och å den andra det äkta, omedelbara religiösa livet, mellan den objektiva, allmängiltiga rättsordningen med dess detaljer och labyrinter och den spontana rättskänslan, mellan unga konstnärliga och litterära ambitioner och de klassiska konststilarna och språkmönstren. Tillvarons yttre former — samhälls- och rättsordningen, moralen, produktionsordningen o. s. v. — äro under alla förhållanden otillräckliga för att fånga och återge livets rikedom och individualitet, ungefär som språket omöjligt kan spegla och svara mot verklighetens mångfald och oändlighet, dess skiftningar och nyanser, eller som ett musikinstrument blott approximativt kan uttrycka kompositörens innersta intentioner.

Situationen rymmer också ett viljeproblem. Om kultur innebär viljans herravälde, så ingår människonaturen knappast i kulturens potentiella domäner, den är föga tillgänglig för en kulturell penetrering. Gentemot viljan befinner sig den yttre naturen i en mellanställning mellan beroende och oberoende, mellan underkastelse och motstånd. Kulturens utbredning är i stort sett liktydig med eller åtminstone en parallellföreteelse till naturens underkastelse under människoviljan, människans allt intensivare exploatering av de naturliga tillgångarna, hennes anpassning av den yttre miljön efter sina behov. Men människonaturen följer ej den yttre naturens gradvisa, ständigt fortgående subordination under den outtröttliga viljeenergien, den förblir oåtkomlig för viljeexpansionen. Här synes kultiveringsprocessen och kulturspridningen i människan själv möta en fast, oöverstiglig gräns.

Människan skapar en kultur åt sig, en kultur, som mer eller mindre radikalt genomsyrar människotillvarons yttre miljö och yttre förhållanden, men som gör halt inför sin egen skapare, som i stort sett kommer till korta, då den riktar sin energistrålning mot människan själv — ett lika tragiskt som ofrånkomligt villkor i den värld, i vilken människan är satt att leva.